

**انگیزه و اشتیاق چون دو رکاب دوچرخه‌اند،
منطق و احساس چرخ‌های آن‌ها،
انعطاف‌پذیری دنده‌های آن‌ها،
و بی‌تفاوتی، ترمزهای آن‌ها.
پاتریک آلیس**

اشاره

در طول یکصد سال اخیر، بارها و بارها شاهد آن بوده‌ایم که بحث «ضرورت اصلاح تولید کتاب‌های آموزشی» بالا گرفته و به ندرت هم به وحدت نظر و رویه برای اصلاح امور انجامیده است. برخی باور داشته‌اند که اصلاحات یکباره و یکشبه محقق نمی‌شود و به تدریج و مرور نیاز دارد و درست مقابل آنان، گروهی بر این عقیده بوده‌اند که با مماشات و تعلل هیچ اصلاحی میسر نمی‌شود. حکمی، قانونی، فرمانی باید باشد تا انجام ناصواب امور، به کلی متوقف شود. البته در میان این دو گروه، طیف متنوعی از عقاید و باورهای دیگر را هم می‌توان یافت. مقاله حاضر فقط یکی از راه‌حل‌های مسأله را با ما درمیان می‌گذارد. شایسته است، آن را با دقت بخوانیم و درباره آن نیک ببندیشیم.

سید محمود صموتی

**ضرورت
کیفیت بخشی
و ساماندهی
کتاب‌های آموزشی
فنی و حرفه‌ای
علوم تجربی و ریاضی**

بازار نشر کتاب های فنی و حرفه ای، ریاضی و علوم تجربی، بازار بسیار عجیبی شده است. هر کتابی با هر محتوایی، به راحتی چاپ و منتشر می شود؛ گویا هیچ نهادی وجود ندارد که بر این مقوله نظارت کند. فرایند چاپ این گونه کتاب ها به ظاهر مشابه کتاب های ادبی، مذهبی، فلسفی، تاریخی، عرفانی و... است، اما این تشابه ظاهری است.

برای این که بتوانیم مسأله را دقیق تر بررسی کنیم، لازم است اشاره ای به مراحل انتشار کتاب داشته باشیم.

هنگامی که یک کتاب توسط مؤلف نوشته می شود، در اختیار ناشر قرار می گیرد و ناشر پس از بررسی اجمالی کتاب، درباره چاپ آن تصمیم می گیرد. البته ملاک های ناشران برای چاپ کتاب، متفاوت است. برخی با دیدگاه عمیق محتوایی به کتاب می نگرند و بسیاری به بازار و مسأله هزینه و فایده و کسب درآمد می اندیشند. هر دو کسب درآمد می کنند؛ یکی بیش تر و دیگری کم تر.

کتاب های علوم تجربی، ریاضی، و فنی، غالباً از لحاظ محتوایی بررسی نمی شوند و ناشر با توجه به نیاز بازار و میزان فروش و دور نماندن از رقبا، با مسؤولیت مؤلف کتاب را چاپ می کند.

بعد از این که ناشر مصمم به چاپ کتاب شد، با مؤلف قرار داد می بندد. سپس نوبت به مرحله حروفچینی، ترسیم تصویر و صفحه آرایی می رسد. پس از این مرحله، نسخه نهایی کتاب برای چاپ آماده می شود. از این به بعد، ناشر باید از نظرداری برای کسب مجوز، مسیرهای خانه کتاب، کتابخانه ملی و اداره کتاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را طی کند.

خانه کتاب و کتابخانه ملی تقریباً به محتوای کتاب هیچ کاری ندارند. آن ها فقط برای شابک که همان شماره استاندارد بین المللی کتاب است و نیز برای شناسنامه کتاب طبق ضوابط موجود اقدام می کنند. پس از دریافت شابک، ناشر نسخه ای از کتاب را به «اداره نشر کتاب» وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می فرستد. این اداره به حق در ارتباط با کتاب های ادبی، فلسفی، تاریخی، معارف و علوم قرآنی وظیفه بسیار مشکل تری به عهده دارد. زیرا باید محتوای هر کتاب را به طور دقیق مطالعه کند و در صورت مناسب بودن آن، با توجه به فرهنگ جامعه و قوانین کشور، به آن مجوز انتشار بدهد. به همین دلیل، این نوع کتاب ها غالباً مدت بیش تری را برای دریافت مجوز درانتظار می مانند.

اما نقش «اداره کتاب» وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در مورد کتاب های علوم ریاضی، تجربی، فنی و حرفه ای و کاردانش و کتاب های مشابهی که جنبه تخصصی دارند، به این خلاصه می شود که تصویر نا متعارفی در کتاب وجود نداشته باشد یا جملات کتاب با عرف جامعه و قوانین منطبق باشند. متأسفانه این نهاد به هیچ وجه محتوای کتاب را به طور جدی بررسی نمی کند و هیچ نهاد دیگری نیز وجود ندارد که به لحاظ محتوایی کتاب های تخصصی را بررسی کند. بنابراین، این گونه کتاب ها نسبت به کتاب های اجتماعی، بسیار سریع تر مجوز انتشار می گیرند.

این مسأله باعث شده است که کیفیت این قبیل کتاب ها تا حد بسیار نازلی پائین بیاید و حتی کار به جایی برسد که ناشری با کپی کردن از سایر منابع موجود و فقط به خاطر تمديد مجوز

فعالیت، کتاب‌هایی را به چاپ برساند که هیچ گونه بهره‌ای به جامعه نمی‌رسانند.

سؤال این است که چرا باید چنین باشد؟ این آشفته بازار چاپ کتاب‌های تست، کنکور و کمک آموزشی مربوط به رشته‌های علوم تجربی، ریاضی، فنی و حرفه‌ای، و... تا چه زمانی تداوم خواهد داشت؟

این آشفته بازار چاپ کتاب‌های تست، کنکور و کمک آموزشی مربوط به رشته‌های علوم تجربی، ریاضی، فنی و حرفه‌ای، و... تا چه زمانی تداوم خواهد داشت؟

آیا تا به حال به این نکته اندیشیده شده است که برای خرید کاغذ چه میزان ارز به هدر می‌رود؟ چه تعداد درخت از عرصه گیتی حذف می‌شود و چه آسیب‌هایی به محیط زیست می‌رسد؟ آیا چاپ کتاب‌های بی‌محتوا می‌تواند سرمایه‌گذاری مناسبی برای ارتقای علمی و فرهنگی جامعه باشد؟

همه ساله مسؤلان محترم درگزارش‌ها فقط به تیراژ کتاب‌ها و تعداد عنوان‌ها اشاره می‌کنند و محتوا غالباً به بوته فراموشی سپرده می‌شود. هیچ مرجعی وجود ندارد که بررسی کند، چرا این کتاب‌ها با این محتوای غلط یا نازل و کیفیت نامطلوب و قیمت بالا چاپ شده‌اند؟ نیاز بازار، تبلیغات غلط و عدم اطلاع مصرف‌کننده از کم و کیف محتوای کتاب‌های کنکور و کمک آموزشی تخصصی، باعث شده است، هر نوع رسانه

مکتوبی با هر محتوایی، جذب بازار شود. البته کتاب‌های خوب و پر محتوایی نیز با کیفیت بالا چاپ می‌شوند که تعداد آن‌ها بسیار اندک است و با عنوان‌ها و تیراژ بالای کتاب‌های چاپ شده، قابل مقایسه نیستند. این کتاب‌های محدود نیز دچار بازار مافیایی توزیع کتاب می‌شوند و همواره ناشر را با ضرر و زیان مواجه می‌کنند. نکته بسیار تأسف آور این است که اگر یک ناشر بخواهد کتاب خود را خارج از شبکه توزیع مافیایی کتاب توزیع کند، نمی‌تواند حتی ۱۰ نسخه از کتاب خود را به فروش برساند.

لازم به ذکر است، پدیده نیاز بیش از حد و عدم اطلاع کافی مصرف‌کننده کتاب‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، بسیار شدیدتر است و این کتاب‌ها بیش‌تر در معرض آسیب قرار دارند.

شیوه استفاده از منابع موجود، از طرف مؤلفان تازه کار بسیار رواج دارد. البته منبع را ذکر می‌کنند، ولی آیا تنها ذکر نام منبع کافی است؟ آیا هنگامی که بازار کتاب تشنه است، هر کسی باید قلم به دست بگیرد و با برداشت‌های ناقص از کتاب‌های موجود و قلم ناشیوای خود، کتابی را به بازار تحویل دهد که به هیچ وجه قابل استفاده نیست؟ این آشفته‌گی‌ها در کتاب‌های کمک آموزشی، کنکور، کتاب‌های فنی و حرفه‌ای، کاردانش و... بیش‌تر وجود دارند؛ البته با کمی تفاوت از نظر شدت وضعف. نبود مؤلف کارآمد و صاحب‌قلم نیز از معضلات آشکار این پدیده ناخوشایند است.

و اما راه حل: همواره جامعه از منتقدان انتقاد می‌کند که چرا یک نقاد فقط نقاط ضعف را می‌بیند و به نقاط مثبت توجه نمی‌کند.

از آن مهم‌تر، چرا در ارتباط با نقد خود راه حل ارائه نمی‌دهد. برای این که این مقاله به دور

از این پرسش باشد، ببینیم چگونه می‌توانیم این معضل را از پیش پا برداریم و نشر کتاب‌های تخصصی را سرو سامان دهیم.

قبلاً اشاره کردیم، سازمان نهادی وجود ندارد که ناظر بر محتوای این گونه کتاب‌ها باشد. آیا باید به فکر ایجاد تشکیلات و سازمان‌های جدید باشیم و بدنه اداری وزارت ارشاد را متورم‌تر کنیم؟ چنین طریقی نه تنها کار ساز نیست، بلکه معمولاً باعث سد کردن مسأله نشر می‌شود. پس چه باید کرد؟

متأسفانه در سال‌های اخیر، مشارکت بین سازمان‌ها مشاهده نمی‌شود؛ سازمان‌های گوناگونی که متولی امور متفاوتی هستند و در راستای هم قرار دارند. به عنوان مثال، همه می‌گویند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی باید محتوای تمام کتاب‌ها را بررسی و تأیید کند. با این حجم زیاد کتاب و نیروی انسانی محدود موجود در این وزارتخانه، اجرای این امر محال است. سایر وزارتخانه‌ها نیز باید مشارکت کنند. وزارتخانه‌های علوم و تحقیقات و فناوری، آموزش و پرورش و فرهنگ و ارشاد اسلامی، به منزله سه رأس مثلثی هستند که اگر دست به دست هم بدهند، می‌توانند این معضل را حل کنند.

اگر برای هر کتاب کمیسیونی متناسب با تخصص مربوطه تشکیل شود، این مشکل حل خواهد شد. اعضای اصلی این کمیسیون می‌توانند دو نفر باشند: یک کارشناس از وزارت ارشاد و یک کارشناس از وزارت آموزش و پرورش یا وزارت علوم، متناسب با سطح کتاب. اعضای مدعو کمیسیون هم می‌توانند سه نفر باشند که به صورت مدعو متناسب با محتوای کتاب، در جلسه حضور می‌یابند.

چنین کمیسیون‌هایی، بازوی اصلی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی را در نشر کتاب‌های تخصصی تشکیل می‌دهند. مطالعه کتاب‌ها توسط اعضای متخصص و خارج از جلسه صورت می‌گیرد. جلسات نیز متناسب با نوع کتاب، به صورت موردی تشکیل می‌شوند. مسؤلیت تأیید محتوایی کتاب به عهده کمیسیون مربوطه است. کتاب‌های دریافتی در چهار سطح مردود، قابل قبول با اصلاحات کلی، قابل قبول با اصلاحات جزئی و قابل قبول، ارزیابی می‌شوند. البته برای ارزشیابی کتاب باید آئین نامه و فرم‌های خاصی تدوین شود تا از اتلاف انرژی و زمان، جلوگیری به عمل آید.

علاوه بر موارد فوق، باید ترتیبی اتخاذ شود که کتاب‌های تخصصی توسط گروه مؤلف به صورت تیمی تألیف شود. همچنین برای این کتاب‌ها ویراستار فنی و ادبی نیز در نظر گرفته شود.

در مقابل ایجاد این نوع محدودیت‌ها، لازم است امنیت سرمایه‌گذاری نیز ایجاد شود. یکی از راه‌های این کار، تضمین خرید کتاب توسط کتابخانه‌ها و مؤسسات مختلف، به خصوص در مورد کتاب‌های کم مخاطب و تخصصی است. اگر وزارت ارشاد برای کتابخانه‌های خود به خرید کتاب‌های پر محتوا و مطلوب اقدام کند، نشر این گونه کتاب‌ها توسعه می‌یابد و زمینه ایجاد رقابت نیز فراهم می‌شود. برگزاری جشنواره‌ها و تشویق مؤلفان و ناشران نیز به این امر کمک می‌کند.

زیرنویس

۱. شابک همان:

international standard book number (ISBN)

است.